

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

КОВАЛЬЧУК Сергій Олександрович

УДК 343.121.4 + 343.131

**ЗДІЙСНЕННЯ ЗАХИСТУ У КРИМІНАЛЬНИХ СПРАВАХ НА ЗАСАДАХ
ЗМАГАЛЬНОСТІ ТА ДИСПОЗИТИВНОСТІ**

Спеціальність 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика;
судова експертиза

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового
ступеня кандидата юридичних наук

Одеса – 2007

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Юридичному інституті Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник заслужений юрист України,
академік Академії наук Вищої школи України,
доктор юридичних наук, професор
БАСАЙ Віктор Давидович,
Прикарпатський національний університет
імені Василя Стефаника,
завідувач кафедри кримінального права і процесу

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор
АЛЕНІН Юрій Павлович,
Одеська національна юридична академія,
завідувач кафедри кримінального процесу

кандидат юридичних наук, доцент
ПОПЕЛЮШКО Василь Олександрович,
Національний університет “Острозька академія”,
завідувач кафедри правосуддя та
кримінально-правових дисциплін

Захист відбудеться 08 вересня 2007 року о 10 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.03 Одеської національної юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Одеської національної юридичної академії за адресою: м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий 03 серпня 2007 року.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Музиченко П.П.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Закріплюючи пріоритет прав та свобод людини і громадянина у всіх сферах суспільного життя і визнаючи їх утвердження та забезпечення як головний обов'язок держави (ч. 2 ст. 3 Конституції України), Україна спрямовує свої зусилля на приведення у відповідність до обраного демократичного курсу розвитку норм усіх без винятку галузей права.

Проведення в Україні судово-правової реформи обумовило перехід від розшукових засад кримінального процесу до змагальних, внаслідок чого відбувся перегляд системи принципів, на яких він ґрунтується. До їх числа вітчизняний законодавець включив змагальність і диспозитивність, які, з урахуванням їх значення для врегулювання процесуальних правовідносин, віднесено до основних засад судочинства (п. 4 ч. 3 ст. 129 Конституції України). Нормативне закріплення основних положень змісту принципів змагальності та диспозитивності у кримінально-процесуальному законі (ст. 16-1 КПК України) вимагає визначення напрямків їх реалізації у правозастосовчій практиці.

Істотний внесок у розробку питань реалізації засад змагальності та диспозитивності в діяльності учасників кримінального процесу, які виконують функцію захисту, зробили як вітчизняні вчені: Ю. П. Аленін, С. А. Альперт, В. Д. Басай, Т. В. Варфоломеева, І. Ю. Гловацький, В. Г. Гончаренко, Ю. М. Грошевий, С. Л. Дерев'янкін, Я. П. Зейкан, В. С. Зеленецький, Л. Б. Ісмаїлова, Т. В. Корчева, М. В. Костицький, М. І. Костін, Л. М. Лобойко, В. Т. Маляренко, М. А. Маркуш, О. Р. Михайленко, М. М. Михеєнко, М. О. Ноздріна, В. Т. Нор, В. О. Попелюшко, П. І. Репешко, Б. В. Романюк, К. Р. Сейтназаров, М. І. Сірий, С. М. Стахівський, В. М. Тертишник, А. М. Титов, Д. В. Філін, П. Л. Фріс, Ю. В. Хоматов, М. І. Чверткін, О. О. Чепурний, В. П. Шибіко, О. Г. Шило, В. І. Шишкін, М. Є. Шумило, так і зарубіжні: Т. М. Добровольська, В. З. Лукашевич, А. І. Макаρκін, Я. О. Мотовіловкер, І. Л. Петрухін, М. С. Строгович, І. Л. Трунов, М. А. Фомін та ін. Окремі криміналістичні аспекти удосконалення діяльності підозрюваного, обвинуваченого, підсудного та їх захисника у стадіях досудового слідства, попереднього розгляду справи суддею та її судового розгляду досліджували вітчизняні вчені: В. П. Бахін, В. Д. Берназ, П. Д. Біленчук, В. І. Галаган, В. А. Журавель, А. В. Іщенко, Н. І. Клименко, І. І. Котюк, В. О. Коновалова, В. С. Кузьмічов, В. К. Лисиченко, В. Г. Лукашевич, В. В. Тіщенко, Л. Д. Удалова, П. В. Цимбал та ін. Незважаючи на значну кількість наукових розробок, низка питань, пов'язаних як з окресленням поняття, сутності та змісту принципів змагальності та диспозитивності в кримінальному процесі України, так і з визначенням кола прав підозрюваного, обвинуваченого, підсудного та їх захисника, спрямованих на виконання функції захисту, змісту і механізму їх реалізації, залишаються дискусійними, що негативно впливає на правозастосовчу практику.

Нині, з огляду на підготовку проекту КПК України, проблемні питання здійснення захисту на засадах змагальності та диспозитивності набувають особливої актуальності та вимагають комплексного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Напрямок дослідження ґрунтується на основних положеннях Указу Президента України “Про заходи щодо подальшого зміцнення правопорядку, охорони прав і свобод громадян” від 18.02.2002 р. № 143/2002, Концепції вдосконалення судівництва для утвердження справедливого суду в Україні відповідно до європейських стандартів, схваленої Указом Президента України від 10.05.2006 р. № 361/2006, Державної програми розвитку вищої освіти на 2005 – 2007 роки, затвердженої Постановою Кабінету Міністрів України від 08.09.2004 р. № 1183.

Тема дисертації передбачена планом науково-дослідної роботи кафедри кримінального права і процесу Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника як складова теми “Актуальні проблеми боротьби та попередження злочинності”. Тема дисертації затверджена рішенням вченої ради Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (протокол від 04.03.2003 р. № 6) та уточнена рішенням вченої ради університету (протокол від 31.10.2006 р. № 3).

Мета і задачі дослідження. Основна мета дисертації полягає у комплексному науковому аналізі теоретичних положень і практичних рекомендацій щодо здійснення захисту в кримінальних справах на засадах змагальності та диспозитивності, розробці й обґрунтуванні пропозицій із внесення змін і доповнень до кримінально-процесуального законодавства, спрямованих на вдосконалення механізму реалізації засад змагальності та диспозитивності в діяльності підозрюваного, обвинуваченого, підсудного та їх захисника.

Досягнення зазначеної мети зумовило необхідність постановки та вирішення таких основних задач: 1) дослідити поняття, сутність і зміст засади змагальності; 2) дослідити поняття, сутність і зміст засади диспозитивності; 3) на основі норм кримінально-процесуального законодавства і праць вчених-процесуалістів уточнити поняття захисту як самостійної кримінально-процесуальної функції; 4) визначити способи виявлення та збирання захисником відомостей про факти, порядок їх фіксації та подання для приєднання до матеріалів кримінальної справи; 5) з'ясувати можливості захисника із встановлення обставин, які повністю або частково спростовують підозру, обвинувачення, виключають чи пом'якшують кримінальну відповідальність його підзахисного, за участі у допиті підозрюваного, при пред'явленні обвинувачення, у слідчих діях; 6) розкрити порядок визнання доказів недопустимими та їх виключення з дослідження у судовому розгляді справи за клопотанням обвинуваченого та його захисника; 7) визначити можливості сторони захисту із доведення перед судом переконливості виправдувальних доказів, досліджених у ході судового розгляду справи; 8) розробити пропозиції із внесення

змін і доповнень до кримінально-процесуального законодавства, спрямовані на вдосконалення механізму реалізації засад змагальності та диспозитивності в діяльності підозрюваного, обвинуваченого, підсудного та їх захисника.

Об'єктом дослідження є діяльність підозрюваного, обвинуваченого, підсудного та їх захисника, спрямована на повне або часткове спростування підозри, обвинувачення та виявлення обставин, які виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, виключають або пом'якшують його кримінальну відповідальність.

Предмет дослідження складають норми кримінально-процесуального законодавства України, що закріплюють принципи змагальності та диспозитивності, регулюють процесуальні аспекти здійснення захисту у кримінальних справах, а також слідча і судова практика.

Методологічну основу дисертації складає система сучасних загальнонаукових і спеціальних методів пізнання правових явищ.

Вихідним підґрунтям дослідження є діалектичний метод пізнання, застосування якого дозволило подати проблеми, що розглядаються в дисертації, в єдності їх соціального змісту та юридичної форми.

Зі спеціальних методів у дисертації використано логіко-семантичний метод (у підрозділах 1.1., 1.2., 1.3. і 2.2. для поглиблення понятійного апарату шляхом уточнення понять “змагальність”, “диспозитивність”, “захист”, розмежування понять “охорона” та “захист”, визначення поняття “неповторювані слідчі дії”); системно-структурний метод (у підрозділах 1.1. і 1.2. для дослідження системи елементів, що входять до змісту принципів змагальності та диспозитивності); формально-логічний метод (у підрозділах 1.1. і 1.2. для визначення юридичної природи прав, обумовлених засадою змагальності, та дій, зумовлених засадою диспозитивності); порівняльно-правовий метод (у підрозділі 3.1. для визначення рівня урегульованості у кримінально-процесуальному законодавстві України і Російської Федерації порядку визнання у стадії попереднього розгляду справи суддею доказів недопустимими та їх виключення з дослідження під час судового розгляду справи); логіко-нормативний метод (у підрозділах 1.2., 2.1., 3.1. і 3.2. для формулювання пропозицій із доповнення КПК України ст. 16-2 “Диспозитивність”, ст. 66-1 “Проведення захисником опитування громадян”, ст. 66-2 “Приєднання до справи доказів, поданих підозрюваним, обвинуваченим, підсудним та їх захисником”, ст. 253-1 “Вирішення суддею клопотань обвинуваченого та його захисника про виключення з дослідження у судовому розгляді справи доказів, отриманих з порушенням норм кримінально-процесуального закону”, ст. 315-2 “Відтворення обстановки та обставин події”).

При вивченні матеріалів кримінальних справ використано соціологічний метод аналізу документів (проаналізовано 153 кримінальні справи). У процесі дослідження застосовано метод анкетування (опитано 57 слідчих прокуратури,

органів внутрішніх справ і служби безпеки, 53 судді місцевих та апеляційних судів і 48 адвокатів). Для опрацювання отриманих результатів анкетування практичних працівників використано статистичні методи обробки даних.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є одним із перших в Україні комплексних наукових досліджень теоретичних і практичних аспектів виконання підозрюваним, обвинуваченим, підсудним та їх захисником кримінально-процесуальної функції захисту з урахуванням реалізації в їх діяльності засад змагальності та диспозитивності.

У межах дослідження одержані такі результати, що складають наукову новизну та виносяться на захист:

уперше:

розмежовано сутність і зміст принципу змагальності. Сутність принципу змагальності полягає у виконанні сторонами кримінального процесу дій, спрямованих на реалізацію наданих їм прав щодо участі у доказуванні та відстоювання своєї процесуальної позиції. Під змістом принципу змагальності необхідно розуміти сукупність закріплених у законі процесуальних приписів, способів їх виконання, завдань та інтересів, що забезпечують змагальні засади у діяльності сторін кримінального процесу;

розмежовано сутність і зміст принципу диспозитивності. Сутність принципу диспозитивності полягає у вчиненні підозрюваним, обвинуваченим, підсудним, їх захисником і законним представником, потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, їх представником і прокурором (у випадках підтримання ним державного обвинувачення в суді) дій, які мають диспозитивний характер, тобто передбачають їх можливість вільно розпоряджатися наданими КПК України правами. Зміст принципу диспозитивності складає сукупність закріплених у законі правових приписів, способів їх виконання, завдань та інтересів, що забезпечують диспозитивні засади у діяльності зазначених учасників кримінального процесу;

обґрунтовано доцільність обов'язкової участі захисника у слідчих діях, повторне або додаткове проведення яких при подальшому провадженні у кримінальній справі є неможливим з огляду на ті чи інші обставини: хворобу або тілесні ушкодження, які можуть потягти за собою смерть особи, тощо – “неповторюваних слідчих діях”. Запропоновано закріпити обов'язок особи, яка провадить дізнання, та слідчого повідомляти захисника про день, час і місце проведення таких слідчих дій (призначати захисника тимчасово, на час їх проведення);

розроблено порядок заявлення обвинуваченим та його захисником у стадії попереднього розгляду справи суддею клопотань про виключення з дослідження в її судовому розгляді доказів, отриманих з порушенням норм КПК України. Визначено підстави для заявлення суб'єктами захисту таких клопотань і вимоги до їх змісту. Окреслено порядок розгляду та вирішення суддею клопотань про виключення з

дослідження у судовому розгляді справи доказів, отриманих з порушенням норм кримінально-процесуального закону;

отримали нового розвитку та удосконалення:

визначення поняття захисту як кримінально-процесуальної функції. Захист є однією з основних кримінально-процесуальних функцій, що реалізується у кожній кримінальній справі та являє собою напрямок діяльності підозрюваного, обвинуваченого, підсудного та їх захисника, спрямований на повне або часткове спростування підозри, обвинувачення, виявлення обставин, які виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, виключають або пом'якшують його кримінальну відповідальність, порушення питання про перевірку законності та обґрунтованості підозри, обвинувачення, а також реалізацію на цій основі комплексу прав, які забезпечують охорону інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного;

теоретичні положення щодо порядку реалізації захисником права збирати відомості про факти, які можуть використовуватися як докази у кримінальній справі. Розвинуто положення про можливість виявлення захисником відомостей про факти шляхом проведення огляду місцевості та вжиття заходів щодо встановлення свідків. На основі науково-обґрунтованої позиції, підтвердженої більшістю практичних працівників (слідчих прокуратури, органів внутрішніх справ і служби безпеки, суддів місцевих та апеляційних судів, адвокатів), визначено порядок проведення захисником опитування громадян та запропоновано законодавчо його закріпити;

дослідження теоретичних проблем використання захисником спеціальних знань спеціаліста у ході судового слідства. Запропоновано надати підсудному та його захисникові право самостійно залучати спеціаліста для участі у будь-яких судових діях, проведення яких пов'язане з використанням спеціальних знань (допиті осіб, показання яких можуть містити відомості, що відносяться до спеціальних знань, призначенні експертизи у суді, дослідженні висновку експерта, допиті експерта, огляді та оголошенні документів, огляді місця події).

Практичне значення одержаних результатів дослідження полягає в тому, що викладений матеріал, наведені висновки, положення та пропозиції можуть бути використані в науково-дослідній, правотворчій та правозастосовчій діяльності. У науково-дослідній сфері результати дисертації можуть бути основою для подальших наукових розробок проблем реалізації підозрюваним, обвинуваченим, підсудним та їх захисником комплексу прав, обумовлених дією принципів змагальності та диспозитивності, у стадіях досудового слідства, попереднього розгляду справи суддею та її судового розгляду. Сформульовані за результатами дисертації пропозиції можуть бути використані при розробці проекту КПК України (Акт впровадження результатів дослідження у роботу Комітету з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності Верховної Ради України

від 09.06.2005 р. № 06-19/15-795), а також при підготовці інтерпретаційно-правових актів щодо роз'яснення змісту ст. 16-1 КПК України. У правозастосовчій діяльності результати дослідження можуть використовуватися в діяльності осіб, що провадять дізнання, слідчих, прокурорів, суддів у відповідних стадіях кримінального процесу, а також адвокатів та інших фахівців у галузі права при здійсненні ними захисту.

У навчальному процесі матеріал дисертації використовується викладачами кафедри кримінального права і процесу Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника (Акт впровадження результатів дослідження у навчальний процес від 20.12.2006 р.) та викладачами кафедри кримінального процесу та криміналістики Прикарпатського юридичного інституту Львівського державного університету внутрішніх справ (Акт впровадження результатів дослідження у навчальний процес від 23.11.2006 р.).

Апробація результатів дослідження. Основні висновки, положення та пропозиції дисертанта обговорювалися на розширеному засіданні кафедри кримінального права і процесу Юридичного інституту Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.

Окремі положення дисертації оприлюднені під час обговорення проблем кримінального процесу на: міжвузівській науково-практичній конференції “Актуальні питання реформування правової системи України” (м. Луцьк, 21–22.05.2004 р.), міжнародній науковій конференції молодих вчених “Треті осінні юридичні читання” (м. Хмельницький, 05–06.11.2004 р.), всеукраїнській науково-практичній конференції “Реформування кримінального та кримінально-процесуального законодавства України: сучасний стан та перспективи” (м. Івано-Франківськ, 30.09–01.10.2005 р.), міжнародній науковій конференції молодих учених і здобувачів “Актуальні проблеми правознавства” (м. Харків, 01–02.03.2006 р.), регіональній міжвузівській науковій конференції молодих вчених та аспірантів “Проблеми вдосконалення правового регулювання щодо забезпечення прав та основних свобод людини і громадянина в Україні” (м. Івано-Франківськ, 28.04.2006 р.), всеукраїнській науково-практичній конференції “Реформування законодавства з питань протидії злочинності в контексті євроінтеграційних прагнень України” (м. Запоріжжя, 25–26.05.2006 р.), регіональній науково-практичній конференції “Актуальні проблеми розвитку державності та правової системи України” (м. Львів, 08–09.02.2007 р.).

Публікації. Основні результати дослідження викладені у 14 наукових статтях, 7 з яких опубліковані у наукових фахових виданнях, що входять до переліку, затвердженого ВАК України, 7 – в інших виданнях.

Обсяг і структура дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, що містять вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел і шести додатків. Загальний обсяг дослідження складає 221 сторінку, з яких: 180

сторінок – основний текст дисертації, 41 сторінка – список використаних джерел (416 найменувань).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано вибір теми дослідження та її актуальність; зазначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами; визначено об'єкт, предмет, мету й задачі дослідження; розкрито його методологічні та теоретичні засади; висвітлено наукову новизну одержаних результатів та їх практичне значення; наведено дані про апробацію результатів дослідження, його обсяг і структуру.

У **розділі 1 “Теоретичні проблеми здійснення захисту на засадах змагальності та диспозитивності”**, що складається з трьох підрозділів, здійснено аналіз позицій вітчизняних і зарубіжних вчених, які досліджували зміст принципів (засад) змагальності та диспозитивності та поняття захисту як кримінально-процесуальної функції; охарактеризовано поняття, сутність і зміст принципів змагальності та диспозитивності; уточнено поняття функції захисту; визначено прояв вказаних засад у діяльності підозрюваного, обвинуваченого, підсудного та їх захисника.

У **підрозділі 1.1. “Поняття, сутність і зміст принципу змагальності”** надається характеристика принципу (засади) змагальності в кримінальному процесі України.

Зазначається, що сутність принципу змагальності в юридичній літературі нерідко зводиться до його змісту та обґрунтовується необхідність розмежування зазначених елементів характеристики цієї засади. Сутність принципу змагальності полягає у виконанні сторонами кримінального процесу дій, спрямованих на реалізацію наданих їм прав щодо участі у доказуванні та відстоювання своєї процесуальної позиції. Під змістом принципу змагальності необхідно розуміти сукупність закріплених у законі процесуальних приписів, способів їх виконання, завдань та інтересів, що забезпечують змагальні засади у діяльності сторін кримінального процесу.

На основі наукових розробок вчених (Т. М. Добровольської, М. А. Маркуш, К. Р. Сейтназарова, М. С. Строговича, І. В. Тирічева, Ю. В. Хоматова) робиться висновок щодо доцільності виділення у структурі змісту принципу змагальності трьох елементів: 1) чіткого розмежування функцій обвинувачення, захисту та вирішення справи; 2) процесуальної рівноправності сторін; 3) процесуального становища суду.

Подається детальна характеристика елементів змісту принципу змагальності, на підставі чого уточнюється його поняття. Під принципом змагальності пропонується розуміти сукупність нормативних приписів, що визначають таку побудову кримінального процесу, за якої функції обвинувачення та захисту, відокремлені від функції вирішення справи, виконуються сторонами, наділеними

процесуальною рівноправністю (рівністю процесуальних прав, можливостей і засобів) для відстоювання своїх процесуальних інтересів у кримінальній справі, а суд, здійснюючи керівництво судовим засіданням, зобов'язаний забезпечити об'єктивне та неупереджене вирішення справи, створюючи сторонам необхідні умови для реалізації наданих їм процесуальних прав і виконання покладених на них процесуальних обов'язків.

У *підрозділі 1.2. “Поняття, сутність і зміст принципу диспозитивності”* обґрунтовується самостійний характер диспозитивності як принципу (засади) кримінального процесу України, наводиться його співвідношення з принципами змагальності й публічності та надається його характеристика.

Відстоюється позиція про необхідність розмежування сутності та змісту принципу диспозитивності. Його сутність полягає у вчиненні підозрюваним, обвинуваченим, підсудним, їх захисником і законним представником, потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, їх представником і прокурором (у випадках підтримання ним державного обвинувачення в суді) дій, які мають диспозитивний характер, тобто передбачають їх можливість вільно розпоряджатися наданими КПК України правами. Розпорядження правом передбачає можливість поведінки у двох формах: 1) шляхом реалізації наданого права; 2) шляхом утримання від його реалізації.

Зміст принципу диспозитивності складає сукупність закріплених у законі правових приписів, способів їх виконання, завдань та інтересів, що забезпечують диспозитивні засади у діяльності зазначених учасників кримінального процесу. Пропонується власне бачення кола матеріальних і процесуальних прав учасників кримінального процесу, що охоплюються змістом принципу диспозитивності, й обґрунтовується, що їх реалізація зобов'язує особу, яка провадить дізнання, слідчого, прокурора (за винятком випадків підтримання останнім державного обвинувачення у суді), суддю та суд виконати кореспондуючі процесуальні дії.

Принцип диспозитивності являє собою сукупність нормативних приписів, які визначають обмежену рамками кримінально-процесуального закону свободу розпорядження підозрюваним, обвинуваченим, підсудним, їх захисником і законним представником, потерпілим, цивільним позивачем, цивільним відповідачем, їх представником і прокурором (у випадках підтримання ним державного обвинувачення в суді) окремими матеріальними та процесуальними правами і можливість вільного обрання процесуальних засобів, які можуть використовуватися ними для обґрунтування своїх вимог і заперечень та спростування вимог і заперечень учасників з протилежним процесуальним інтересом, відповідно до їх процесуального статусу.

У *підрозділі 1.3. “Поняття захисту як кримінально-процесуальної функції”* здійснюється аналіз предмета функції захисту, на підставі чого пропонується уточнити її поняття. На думку автора, захист являє собою одну з основних

кримінально-процесуальних функцій, яка реалізується у кожній кримінальній справі та являє собою напрямок діяльності підозрюваного, обвинуваченого, підсудного та їх захисника, спрямований на повне або часткове спростування підозри, обвинувачення, виявлення обставин, які виправдовують підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, виключають або пом'якшують його кримінальну відповідальність, порушення питання про перевірку законності та обґрунтованості підозри, обвинувачення, а також на реалізацію на цій основі комплексу прав, які забезпечують охорону інтересів підозрюваного, обвинуваченого, підсудного.

Засади змагальності та диспозитивності знаходять свій прояв у діяльності підозрюваного, обвинуваченого, підсудного та їх захисника при виконанні покладеної на них кримінально-процесуальним законом функції захисту. Дія принципу змагальності обумовлює надання суб'єктам захисту комплексу прав, реалізуючи які вони отримують можливість встановлювати обставини, що повністю або частково спростовують підозру, обвинувачення, пом'якшують або виключають кримінальну відповідальність підозрюваного, обвинуваченого, підсудного (право підозрюваного, обвинуваченого, підсудного та їх захисника подавати докази і заявляти клопотання; право захисника збирати відомості про факти, що можуть використовуватися як докази у справі, та брати участь у слідчих діях; право підсудного та його захисника брати участь у дослідженні доказів у суді та доводити перед судом їх переконливість, у тому числі виступати з промовами у судових дебатах). Дія принципу диспозитивності обумовлює залежність реалізації прав суб'єктів захисту, наданих їм з огляду на засаду змагальності, від розсуду підозрюваного, обвинуваченого, підсудного та їх захисника.

У розділі 2 **“Здійснення захисту на засадах змагальності та диспозитивності в стадії досудового слідства”**, що складається з трьох підрозділів, зосереджується увага на визначенні механізму реалізації елементів принципів змагальності та диспозитивності у діяльності підозрюваного, обвинуваченого та їх захисника з конкретизацією щодо етапів стадії досудового слідства.

Поділяється думка В. Т. Маляренка, М. А. Маркуш, Б. В. Романюка, Ю. В. Хоматова та М. Є. Шумила про необхідність поширення дії елементів засад змагальності та диспозитивності на цю стадію і зазначається, що їх послідовне впровадження вимагає визначення та забезпечення балансу процесуальних засобів розслідування злочинів і процесуальних засобів захисту від підозри, обвинувачення.

У підрозділі 2.1. **“Реалізація елементів засад змагальності й диспозитивності у діяльності суб'єктів захисту на початковому етапі досудового слідства”** подається аналіз прав підозрюваного та його захисника, спрямованих на встановлення обставин, які повністю або частково спростовують підозру, пом'якшують чи виключають кримінальну відповідальність підозрюваного.

На основі аналізу норм ст. ст. 236-7 і 236-8 КПК України та правозастосовчої практики робиться висновок про те, що реалізація суб'єктами захисту права

оскаржити в судовому порядку постанову про порушення кримінальної справи дозволяє виявити та усунути слідчі помилки, допущені при прийнятті зазначеного процесуального рішення, що нерідко призводить до скасування відповідної постанови і закриття справи. Беручи участь у розгляді судом скарги на постанову про порушення кримінальної справи, суб'єкти захисту повинні користуватися такими правами: ознайомитися з матеріалами, які обґрунтовують порушення справи; вимагати їх оголошення у судовому засіданні; заявляти відводи та клопотання; давати пояснення; висловлювати свою думку щодо клопотань і пояснень інших учасників розгляду; подавати докази на підтвердження незаконності або необґрунтованості постанови про порушення кримінальної справи.

При проведенні аналізу закріплених у п. 13 ч. 2 ст. 48 КПК України дій захисника зі збирання відомостей про факти звертається увага на необхідність визначення та законодавчої регламентації порядку проведення ним опитування громадян. Опитування повинно проводитися захисником лише у випадку наявності згоди опитуваної особи із дотриманням правил, встановлених КПК України щодо проведення допиту свідка, потерпілого (за винятком можливості застосування ним заходів процесуального примусу), із фіксацією його результатів у протоколі.

Предмети і документи, що подаються суб'єктами захисту, повинні підлягати обов'язковому приєднанню до матеріалів кримінальної справи (шляхом задоволення особами, які здійснюють провадження у справі, відповідного клопотання). Їх подання та приєднання до справи зумовлює необхідність перевірки відомостей про факти, що містяться в них, шляхом проведення слідчих дій.

Звертається увага на недостатній рівень реалізації підозрюваним та його захисником на початковому етапі досудового слідства прав, спрямованих на повне або часткове спростування підозри, встановлення обставин, які виключають чи пом'якшують кримінальну відповідальність підозрюваного, що зумовлюється недостатністю наявної в них інформації про характер вчиненого злочину, обставини його вчинення, суть підозри тощо.

У підрозділі 2.2. “Здійснення захисту при пред'явленні обвинувачення, обранні запобіжного заходу та проведенні слідчих дій” досліджується механізм реалізації елементів принципів змагальності та диспозитивності у діяльності суб'єктів захисту при провадженні зазначених процесуальних дій.

Аналізується коло прав захисника при пред'явленні обвинувачення й участі у допиті обвинуваченого та звертається увага на підвищення рівня реалізації суб'єктами захисту прав, обумовлених дією елементів засад змагальності й диспозитивності, порівняно з початковим етапом стадії досудового слідства.

Досліджуються процесуальні аспекти участі підозрюваного, обвинуваченого та їх захисника при розгляді судом подання про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту. На основі вивчення правозастосовчої практики і результатів проведеного анкетування обґрунтовується необхідність закріплення в

КПК України кола прав суб'єктів захисту за їх участі у розгляді судом подання про взяття підозрюваного, обвинуваченого під варту, а саме: ознайомлюватися з матеріалами справи, поданими слідчим, прокурором для обґрунтування подання; викладати суду доводи щодо недоцільності взяття підозрюваного, обвинуваченого під варту; заявляти клопотання про застосування щодо підозрюваного, обвинуваченого іншого запобіжного заходу, не пов'язаного із взяттям під варту.

Участь захисника у слідчих діях є його правом (крім закріплених у КПК України випадків обов'язкової присутності захисника при проведенні допиту підозрюваного та обвинуваченого), а тому він вправі вільно визначати коло слідчих дій у справі, участь в яких є доцільною та необхідною для виконання функції захисту. Робиться висновок, що винятком із цього повинна бути участь захисника у “неповторюваних слідчих діях”, під якими пропонується розуміти слідчі дії, повторне або додаткове проведення яких при подальшому провадженні у кримінальній справі є неможливим з огляду на ті чи інші обставини: хворобу або тілесні ушкодження, які можуть потягти за собою смерть особи, тощо. Вважається за необхідне закріпити обов'язкову участь захисника у неповторюваних слідчих діях і покласти на слідчого кореспондуючий обов'язок повідомляти захисника про день, час і місце їх проведення, а у випадку, коли підозрюваний або обвинувачений не встиг запросити захисника чи явка обраного ним захисника є неможливою – обов'язок призначити захисника тимчасово, на час проведення таких слідчих дій.

Забезпечення всебічного, повного та об'єктивного дослідження обставин справи вимагає активної участі захисника у слідчих діях шляхом реалізації права задавати запитання учасникам слідчої дії, що дозволить йому встановити обставини, які повністю або частково спростовують обвинувачення, пом'якшують чи виключають кримінальну відповідальність обвинуваченого.

У *підрозділі 2.3. “Реалізація елементів засад змагальності й диспозитивності у діяльності суб'єктів захисту при закінченні досудового слідства”* аналізується механізм реалізації обвинуваченим та його захисником прав брати участь у слідчих діях, подавати докази та заявляти клопотання на завершальному етапі стадії досудового слідства.

З урахуванням правозастосовчої практики звертається увага на підвищення рівня задоволення слідчим клопотань суб'єктів захисту про виконання слідчих дій і витребування нових доказів, порівняно з попередніми етапами стадії досудового слідства, що пояснюється як необхідністю з'ясування обставин справи, про які заявлено клопотання, так і обґрунтованістю останніх на основі ознайомлення обвинуваченого та його захисника з матеріалами справи.

Поділяючи висловлену вченими (Д. І. Ігдировим, Л. В. Кречетовою, М. А. Маркуш, І. Л. Труновим та ін.) думку про необхідність надання суб'єктам захисту права складати захисний висновок, автор визначає юридичну природу такого документа, вимоги до його змісту та наголошує на доцільності подання

захисного висновку в стадії попереднього розгляду справи суддею, що дозволить суду чітко визначити межі доказування у справі з урахуванням процесуальних позицій обох сторін.

У розділі 3 **“Здійснення захисту на засадах змагальності та диспозитивності під час провадження кримінальної справи у суді першої інстанції”**, що складається з двох підрозділів, досліджується механізм реалізації принципів змагальності та диспозитивності при здійсненні захисту в стадіях попереднього розгляду справи суддею та її судового розгляду з конкретизацією щодо етапів зазначених стадій.

У підрозділі 3.1. **“Реалізація принципів змагальності та диспозитивності у діяльності суб’єктів захисту в стадії попереднього розгляду справи суддею”** подається детальний аналіз права обвинуваченого (після призначення справи до судового розгляду – підсудного) та його захисника заявляти клопотання, окреслюється коло клопотань, які можуть заявлятися ними у зазначеній стадії кримінального процесу.

Обґрунтовується доцільність заявлення суб’єктами захисту в стадії попереднього розгляду справи суддею клопотань про виключення з дослідження під час її судового розгляду доказів, отриманих з порушенням норм КПК України. Таке клопотання повинно містити вказівку на доказ, про виключення якого воно заявлене, і підстави для його виключення, передбачені кримінально-процесуальним законом (зокрема, порушення особою, що провадить дізнання, слідчим при отриманні доказу одного або декількох критеріїв його допустимості). Підставою для визнання доказу недопустимим може бути будь-яке порушення норм КПК України, допущене при його отриманні, у тому числі при проведенні слідчих або інших процесуальних дій. У випадку задоволення суддею клопотання обвинуваченого та його захисника про виключення з дослідження під час судового розгляду справи доказу, отриманого з порушенням норм кримінально-процесуального закону, він втрачає юридичну силу, не може досліджуватися й оголошуватися у судовому засіданні та бути покладеним в основу вироку або іншого судового рішення. У випадку відмови судді у задоволенні такого клопотання, обвинувачений та його захисник вправі заявити його повторно під час судового розгляду кримінальної справи.

У підрозділі 3.2. **“Здійснення захисту на засадах змагальності та диспозитивності в стадії судового розгляду”** досліджується механізм реалізації підсудним та його захисником прав, обумовлених дією засад змагальності та диспозитивності, у підготовчій частині судового засідання, судовому слідстві та судових дебатах.

У підготовчій частині судового засідання засади змагальності та диспозитивності знаходять свій прояв у наданні підсудному та його захисникові права заявляти клопотання про виклик нових свідків та експертів, про витребування

і приєднання до справи нових доказів, реалізація якого суб'єктами захисту спрямована на усунення прогалин у доказовому матеріалі. З урахуванням результатів вивчення правозастосовчої практики аналізується рівень заявлення та задоволення клопотань сторони захисту і на підтримку думки Ю. П. Аленіна, Т. В. Варфоломеевої, В. Г. Гончаренка, В. Т. Маляренка, В. О. Попелюшка та інших вчених обґрунтовується доцільність розширення кола клопотань, які можуть заявлятися на цьому етапі судового розгляду кримінальної справи.

У ході судового слідства засади змагальності та диспозитивності проявляються у діяльності суб'єктів захисту більш повно, ніж у попередніх стадіях кримінального процесу, що пояснюється наданням підсудному та його захисникові не лише прав, спрямованих на встановлення обставин, що повністю або частково спростовують обвинувачення, виключають або пом'якшують кримінальну відповідальність підсудного (подавати докази та заявляти клопотання), але й прав щодо участі у дослідженні наявних у справі доказів, відстоювання їх процесуальної позиції та спростування процесуальної позиції сторони обвинувачення (брати участь у діях, які проводяться у ході судового слідства, виступати у судових дебатах тощо). Як на основі теоретичних розробок, так і на підставі здійсненого дослідження судової практики та одержаних при проведенні анкетування статистичних даних детально аналізуються права підсудного та його захисника заявляти клопотання і подавати докази, досліджувати докази та доводити їх переконливість перед судом.

Під час аналізу практики участі спеціаліста у проведенні процесуальних дій у ході судового слідства звертається увага на необхідність надання підсудному та його захисникові права самостійно залучати спеціаліста для участі у будь-яких судових діях, проведення яких пов'язане з використанням спеціальних знань. До числа таких процесуальних дій можна віднести допити осіб, показання яких можуть містити відомості, що належать до спеціальних знань, призначення експертизи у суді (для одержання допомоги спеціаліста у формулюванні питань, які необхідно поставити перед експертом), дослідження висновку експерта, допит експерта в суді, огляд та оголошення документів, огляд місця події у ході судового слідства.

Досліджується право суду давати судові доручення, спрямовані на перевірку й уточнення фактичних даних, одержаних у ході судового слідства, та пропонується надати захисникові право заявляти клопотання про допуск до участі у слідчих діях, які виконуються за судовими дорученнями. Заявлення такого клопотання повинно зобов'язувати суд (суддю) розглянути його та вирішити по суті ще до направлення ухвали (постанови) органу досудового слідства. Участь захисника у слідчих діях, які проводяться за судовими дорученнями, повинна відбуватися з дотриманням загальних правил, передбачених КПК України.

Невідповідність досліджених у ході судового слідства доказів обставинам справи, встановленим у стадії досудового слідства, дозволяє стороні захисту висунути власну версію події та участі у вчиненні злочину підсудного. Побудова

підсудним та його захисником нової моделі події надає їм можливість повністю або частково спростувати позицію обвинувачення, звернувши увагу суду на неповноту зібраних у справі доказів, їх суперечливість, недоведеність окремих пунктів чи обвинувачення в цілому. Перевірка версії, висунутої підсудним та його захисником у ході судового слідства, дозволяє суду всебічно, повно й об'єктивно дослідити обставини справи, на підставі чого постановити законний та обґрунтований вирок.

Досліджується участь сторони захисту при спрощеному порядку судового розгляду справи (ч. 3 ст. 299 і ст. 301-1 КПК України) та звертається увага на те, що постановлення вироку без проведення судового слідства не завжди дозволяє суду встановити обставини, які повністю чи частково спростовують обвинувачення, пом'якшують або виключають відповідальність підсудного.

Аналіз участі підсудного та його захисника в судових дебатах дає підстави відзначити, що закріплена у ч. 2 ст. 318 КПК України послідовність виступів їх учасників із промовами утворює формальний критерій засади змагальності: сторона захисту, виступаючи після сторони обвинувачення, отримує можливість спростовувати пред'явлене підсудному обвинувачення, посиляючись при цьому на докази та наводячи доводи й аргументи на підтвердження процесуальної позиції захисту та заперечення процесуальної позиції обвинувачення.

ВИСНОВКИ

У **Висновках** підсумовуються наукові результати дослідження та узагальнюються пропозиції щодо вдосконалення чинного кримінально-процесуального законодавства України та практики його застосування.

Здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове комплексне вирішення наукових завдань, що полягають в необхідності розгляду виконуваної підозрюваним, обвинуваченим, підсудним та їх захисником кримінально-процесуальної функції захисту з урахуванням реалізації в їх діяльності засад змагальності та диспозитивності.

У процесуальній діяльності підозрюваного, обвинуваченого, підсудного та їх захисника реалізуються принципи змагальності й диспозитивності: з огляду на засаду змагальності суб'єктам захисту надається комплекс прав, спрямованих на встановлення обставин, що повністю або частково спростовують підозру, обвинувачення, пом'якшують чи виключають кримінальну відповідальність підозрюваного, обвинуваченого, підсудного, а з огляду на принцип диспозитивності суб'єкти захисту користуються свободою розпорядження правами, наданими їм з огляду на засаду змагальності, в залежності від власного розсуду.

Реалізація елементів засад змагальності та диспозитивності у стадії досудового слідства зумовлює надання суб'єктам захисту прав подавати докази та заявляти клопотання (захисникові також прав збирати відомості про факти, які можуть використовуватися як докази у кримінальній справі, та брати участь у

слідчих діях) і свободи розпоряджатися ними. Послідовне впровадження принципів змагальності та диспозитивності у стадію досудового слідства вимагає як удосконалення механізму закріплення та реалізації підозрюваним, обвинуваченим та їх захисником зазначених прав (шляхом чіткого визначення порядку проведення захисником опитування громадян та одержання письмових висновків фахівців з питань, що вимагають спеціальних знань), так і нормативного розширення кола прав суб'єктів захисту (за рахунок надання їм при розгляді судом подання про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття під варту, а захисникові при участі у допиті підозрюваного, при пред'явленні обвинувачення та у слідчих діях додаткових прав, спрямованих на з'ясування обставин, що повністю або частково спростовують підозру, виключають або пом'якшують кримінальну відповідальність підзахисного).

У стадії попереднього розгляду справи суддею, порівняно зі стадією досудового слідства, реалізація обвинуваченим та його захисником прав подавати докази та заявляти клопотання має певну специфіку, обумовлену тим, що прийняття доказів і вирішення клопотань здійснюється судом. Хоча засади змагальності та диспозитивності знаходять свій прояв у діяльності суб'єктів захисту, але не можуть бути реалізовані у повному обсязі з огляду на те, що питання про винуватість обвинуваченого у зазначеній стадії не вирішується по суті. У КПК України необхідно закріпити норму, яка передбачала б порядок заявлення, розгляду та вирішення у стадії попереднього розгляду справи суддею клопотань обвинуваченого та його захисника про виключення з дослідження у судовому розгляді справи доказів, отриманих з порушенням норм кримінально-процесуального закону.

У стадії судового розгляду справи засади змагальності та диспозитивності проявляються у діяльності суб'єктів захисту більш повно, ніж у попередніх стадіях кримінального процесу, що пояснюється наданням підсудному та його захисникові не лише прав, спрямованих на встановлення обставин, що повністю або частково спростовують обвинувачення, виключають або пом'якшують кримінальну відповідальність підсудного (подавати докази та заявляти клопотання), але й прав щодо участі у дослідженні наявних у справі доказів, відстоювання їх процесуальної позиції та спростування процесуальної позиції сторони обвинувачення (брати участь у діях із дослідження доказів, які проводяться у ході судового слідства, виступати з промовами у судових дебатах тощо).

Реалізація засад змагальності та диспозитивності у діяльності підозрюваного, обвинуваченого, підсудного та їх захисника не лише дозволяє їм належно виконувати функцію захисту, але й сприяє забезпеченню правильного застосування закону з тим, щоб жоден невинуватий не був покараний, що є одним із завдань кримінального судочинства (ст. 2 КПК України).

Зроблені за результатами дослідження й обґрунтовані на підставі теоретичних розробок і правозастосовчої практики висновки дозволили сформулювати низку пропозицій щодо внесення змін і доповнень до КПК України. Зокрема,

пропонується доповнити КПК України статтею 16-2 “Диспозитивність” (в якій визначити основні положення, що входять до змісту принципу диспозитивності); викласти у новій редакції частину 14 статті 236-8 КПК України (якою розширити коло прав учасників розгляду судом скарги на постанову про порушення кримінальної справи); доповнити КПК України статтею 66-1 “Проведення захисником опитування громадян” (якою передбачити вимоги щодо виконання захисником зазначеної процесуальної дії, спрямованої на збирання відомостей про факти, та фіксації її результатів); доповнити КПК України статтею 66-2 “Приєднання до справи доказів, поданих підозрюваним, обвинуваченим, підсудним та їх захисником” (в якій закріпити порядок легалізації поданих суб’єктами захисту відомостей про факти); доповнити статтю 165-2 КПК України частиною 6 (якою окреслити коло прав суб’єктів захисту при розгляді судом подання про обрання запобіжного заходу у вигляді взяття підозрюваного, обвинуваченого під варту); доповнити статтю 48 КПК України частиною 3 та статтю 47 КПК України частиною 7 (якими передбачити обов’язкову участь захисника у неповторюваних слідчих діях); доповнити КПК України статтею 253-1 “Вирішення суддею клопотань обвинуваченого та його захисника про виключення з дослідження у судовому розгляді справи доказів, отриманих з порушенням норм кримінально-процесуального закону” (в якій закріпити порядок заявлення суб’єктами захисту відповідних клопотань, їх розгляду й вирішення суддею); доповнити статтю 270-1 КПК України частиною 2 (якою надати підсудному та його захисникові право самостійно залучати спеціаліста до участі в окремих судових діях); доповнити статтю 315-1 КПК України частиною 5 (в якій передбачити право захисника заявляти клопотання про допуск до участі у слідчих діях, що проводяться за судовими дорученнями, та можливість його допуску до участі в них); доповнити КПК України статтею 315-2 “Відтворення обстановки та обставин події” (якою закріпити порядок проведення зазначеної судової дії та фіксації її результатів).

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Ковальчук С. О. Питання подання стороною захисту доказів у кримінальному процесі // Наше право: Наук.-практ. журнал / Ред. кол.: В. Л. Мусіяка (гол. ред.) та ін. – К.: Спеціаліз. вид-во “ЮНЕСКО-СОЦІО”, 2003. – № 2. – С. 56-60.
2. Ковальчук С. О. Зміст принципу диспозитивності у кримінальному процесі: удосконалення механізму правового регулювання // Науковий вісник Юридичної академії Міністерства внутрішніх справ: Зб. наук. праць. – Спец. вип. № 1 (16) “Актуальні проблеми вдосконалення кримінально-процесуального законодавства” / Ред. кол.: О. В. Негодченко (голова) та ін. – Дніпропетровськ: Юрид. академія Міністерства внутр. справ України, 2004. – С. 40-44.
3. Ковальчук С. О. Спрощений порядок судового розгляду кримінальних справ та захист прав підсудного // Актуальні проблеми вдосконалення чинного

законодавства України: Зб. наук. статей. – Випуск XIII / Ред. кол.: В. В. Луць (гол. ред.) та ін. – Івано-Франківськ, 2004. – С. 176-185.

4. Ковальчук С. О. Роль суду в кримінальному судочинстві у світлі принципу змагальності сторін // Наше право: Наук.-практ. журнал / Ред. кол.: В. Л. Мусіяка (гол. ред.) та ін. – К.: Спеціаліз. вид-во “ЮНЕСКО-СОЦІО”, 2004. – № 1. – С. 45-52.

5. Ковальчук С. О. Співвідношення активності суду та активності сторін у кримінальному судочинстві // Актуальні проблеми політики: Зб. наук. праць / Ред. кол.: С. В. Ківалов (гол. ред.) та ін. – Вип. 29. – Одеса: Одеська націон. юрид. академія, Південноукр. центр гендер. проблем, 2006. – С. 347-350.

6. Ковальчук С. О. Реалізація елементів засад змагальності та диспозитивності у діяльності суб'єктів захисту при обранні запобіжного заходу у вигляді взяття під варту // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: Зб. наук. статей. – Вип. XVI / Ред. кол.: В. В. Луць (гол. ред.) та ін. – Івано-Франківськ, 2006. – С. 233-240.

7. Ковальчук С. О. Визнання суддею в стадії попереднього розгляду справи доказів недопустимими та їх виключення з дослідження за клопотанням сторони захисту // Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: Зб. наук. статей. – Вип. XVIII / Ред. кол.: В. Д. Басай (гол. ред.) та ін. – Івано-Франківськ, 2007. – С. 235-241.

8. Ковальчук С. О. Взаємодія захисника та осіб, які володіють спеціальними знаннями, у кримінальному процесі // Актуальні питання реформування правової системи України: Зб. наук. статей за матер. I Міжвузівської наук.-практ. конференції / Ред. кол.: П. Д. Пилипенко (гол. ред.) та ін. – Луцьк: Юрид. фак. Волин. держ. ун-ту ім. Лесі Українки, 2004. – С. 192-198.

9. Ковальчук С. О. Співвідношення принципів публічності та диспозитивності у кримінальному процесі // Молодь у юридичній літературі: Зб. тез доп. Міжнар. наук. конфер. молодих вчених “Треті осінні юридичні читання”. – Хмельницький: Вид-во ХУУП, 2004. – С. 404-405.

10. Ковальчук С. О. Оскарження постанови про порушення кримінальної справи як форма прояву принципу змагальності: проблеми нормативного врегулювання // Реформування кримінального та кримінально-процесуального законодавства України: сучасний стан та перспективи: Матер. Всеукр. наук.-практ. конференції / Ред. кол.: В. Д. Басай (гол. ред.) та ін. – Івано-Франківськ, 2005. – С. 177-179.

11. Ковальчук С. О. Розширення участі захисника-адвоката при провадженні слідчих дій у кримінальних справах // Актуальні проблеми правознавства: Тези доп. і наук. повідомл. учасників наук. конфер. молодих учених та здобувачів / За заг. ред. М. І. Панова. – Х.: Націон. юрид. академія ім. Ярослава Мудрого, 2006. – С. 243-245.

12. Ковальчук С. О. Рівноправність сторін кримінального процесу як елемент принципу змагальності // Проблеми вдосконалення правового забезпечення прав та

основних свобод людини і громадянина в Україні: Матер. Всеукр. міжвуз. наук. конфер. молодих вчених та аспірантів / Ред. кол.: В. Д. Басай (гол. ред.) та ін. – Івано-Франківськ, 2006. – С. 350-354.

13. Ковальчук С. О. Продовження судом строку затримання в порядку ч. 8 ст. 165-2 КПК України: відповідність міжнародним стандартам у галузі захисту прав обвинуваченого // Реформування законодавства з питань протидії злочинності в контексті євроінтеграційних прагнень України: Матер. всеукр. наук.-практ. конференції. – У 2 ч. – Запоріжжя: Юридичний інститут ДДУВС, 2006. – Ч. II. – С. 35-39.

14. Ковальчук С. О. Опитування захисником громадян: порядок проведення та фіксації результатів // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: Матер. XIII регіон. наук.-практ. конференції / Ред. кол.: П. М. Рабінович (голова) та ін. – Львів: Юрид. фак. Львів. націон. ун-ту ім. Івана Франка, 2007. – С. 536-537.

АНОТАЦІЯ

Ковальчук С. О. Здійснення захисту у кримінальних справах на засадах змагальності та диспозитивності. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.09 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза. – Одеська національна юридична академія, Одеса, 2007.

Дисертація містить комплекс теоретичних і практичних питань щодо здійснення захисту у кримінальних справах на засадах змагальності та диспозитивності.

На основі аналізу норм кримінально-процесуального законодавства, теоретичного матеріалу, слідчої та судової практики визначається механізм реалізації принципів змагальності та диспозитивності у діяльності суб'єктів захисту в стадіях досудового слідства, попереднього розгляду справи суддею, судового розгляду справи.

Сформульовано науково обґрунтовані пропозиції щодо удосконалення норм кримінально-процесуального законодавства, які врегульовують порядок реалізації суб'єктами захисту прав, спрямованих на спростування підозри, обвинувачення, виключення чи пом'якшення кримінальної відповідальності підозрюваного, обвинуваченого, підсудного.

Результати дослідження збагачують теоретичні основи кримінального процесу, можуть бути використані у майбутніх наукових дослідженнях, у процесі вдосконалення чинного законодавства, у навчальному процесі, діяльності зі здійснення захисту в кримінальних справах.

Ключові слова: змагальність, диспозитивність, захист, підозрюваний, обвинувачений, підсудний, захисник.

АННОТАЦИЯ

Ковальчук С. О. Осуществление защиты в уголовных делах на началах состязательности и диспозитивности. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата юридических наук по специальности 12.00.09 – уголовный процесс и криминалистика; судебная экспертиза. – Одесская национальная юридическая академия, Одесса, 2007.

Диссертация содержит комплекс теоретических и практических вопросов, связанных с исследованием осуществления защиты в уголовных делах на началах состязательности и диспозитивности.

Рассматриваются понятие, сущность и содержание принципов состязательности и диспозитивности, определяется механизм их реализации в деятельности субъектов защиты в стадиях досудебного следствия, предварительного рассмотрения дела судьей, судебного рассмотрения дела.

На основании анализа норм уголовно-процессуального законодательства, теоретического материала, следственной и судебной практики исследуются проблемы реализации подозреваемым, обвиняемым, подсудимым и его защитником прав представлять доказательства и заявлять ходатайства, предлагаются пути их решения. Разработан порядок заявления обвиняемым и его защитником в стадии предварительного рассмотрения дела судьей ходатайств об исключении из исследования в ее судебном рассмотрении доказательств, полученных с нарушением норм УПК Украины.

Дальнейшее развитие в диссертации получило изучение теоретических и практических аспектов реализации субъектами защиты права подавать жалобы на незаконность и необоснованность постановления о возбуждении уголовного дела как относительно лица, так и по факту совершения преступления. Особое внимание уделяется разработке механизма реализации защитником права собирать сведения о фактах, которые могут использоваться как доказательства в уголовном деле.

Обосновывается необходимость определения баланса процессуальных средств расследования преступлений и процессуальных средств защиты от подозрения, обвинения, закрепления и обеспечения соразмерности процессуальных средств обвинения и защиты от него, в связи с чем предлагается расширить права субъектов защиты в стадиях досудебного следствия, предварительного рассмотрения дела судьей и судебного рассмотрения дела.

Формулируются научно обоснованные пропозиции относительно совершенствования норм уголовно-процессуального законодательства, которые регулируют порядок реализации субъектами защиты прав, направленных на опровержение подозрения, обвинения, исключение или смягчение уголовной ответственности подозреваемого, обвиняемого, подсудимого, что обусловлено необходимостью дальнейшего расширения сферы действия принципов состязательности и диспозитивности. В частности, предлагается дополнить УПК

Украины нормами, которые регулировали бы порядок собирания защитником сведений о фактах, которые могут использоваться как доказательства в уголовных делах, путем проведения опроса граждан, участия субъектов защиты при избрании меры пресечения в виде заключения подозреваемого, обвиняемого под стражу, рассмотрения и разрешения судьей ходатайств обвиняемого и его защитника об исключении из исследования в судебном рассмотрении дела доказательств, полученных с нарушением норм уголовно-процессуального закона.

Результаты исследования обогащают теоретические основы уголовного процесса, могут быть использованы в будущих научных исследованиях, в процессе совершенствования действующего законодательства, в учебном процессе, в деятельности по осуществлению защиты в уголовных делах.

Ключевые слова: состязательность, диспозитивность, защита, подозреваемый, обвиняемый, подсудимый, защитник.

SUMMARY

Koval'chuk S. O. The implementation of defence in criminal cases on principles of competitiveness and dispositiveness. – Manuscript.

The thesis for a Candidate of Legal Sciences Degree on Speciality 12.00.09 – Criminal Procedure and Criminalistics, Forensic Examination. – Odessa National Law Academy, Odessa, 2007.

The research contains a series of theoretical and practical issues relevant to implementation of the defence in criminal cases on the basis of competitiveness and dispositiveness.

The mechanism of realization of the principles of competitiveness and dispositiveness in activity of defence during investigation, preliminary hearings of the case and first instance hearings of the case are determined on the basis of the analysis of norms of criminal-procedure legislation, theoretical materials, investigatory and judicial practice.

Scientifically grounded proposals on improvement of norms of criminal-procedure legislation, which regulate the order of implementation of the rights of subjects of the defence to plead not guilty and directed at the ruling out or mitigation of criminal punishment of the suspect, the accused and the defendant.

The thesis results enrich theoretical bases of criminal procedure; they can be applied for improving the current legislation and for improving activity of defence.

Key words: competitiveness, dispositiveness, defence, suspect, accused, defendant, defender.